

NYT RAAMATUNSUOMENTAJIEN KIELESSÄ

Muutama vuosi sitten esittelin Virittäjässä (1993: 51–68) havaintoja, joita ryhmä suomen kielen opiskelijoita oli tehnyt Mikael Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1642 Raamatun UT:n kielen eroista. Huomion kohteena olleet myös adverbit ja partikkelit. Koska opiskelijoiden tutkimusten tulokset ensimmäisen suomenkielisen Raamatun *nyt*-sanasta näyttävät eroavan Auli Hakulisen ja Mirja Saaren äskettäin esittämistä havainnoista (1995: 495–498), täydennän osaltani raamatunsuomennosten *nyt*-partikkelista saatua kuvaa. Tarkasteluni kohteena ovat UT:n tekstit.

Mainitsemieni tutkimusten erot johtuvat enimmältä osin lähtökohdan erilaisuudesta. Opiskelijat vertasivat vuoden 1642 Raamatun kieltä Agricolan vastaavien tekstijaksojen kieleen, jolloin he totesivat, että Raamatussa on jäljellä vain kolmannes Agricolan *nyt*-sanoista. Useimmat oli karstittu. Raamatunkäännöskielen muuttumisesta kirjoittavat myös Hakulinen ja Saari artikkelissaan, sen suppeahkossa loppuosassa. Heidän mukaansa vuoden 1642 suomennos samoin kuin vuoden 1541 ruotsinnos käyttää *nyt/nu*-partikkelia »sangen usein UT:n kirjeissä ja vuoropuheluissa, varsinkin kysymyksissä, jos-

lauseissa ja kielteisissä lausumissa». Ja edelleen: »Kiinnostavaa on, että näitä partikkeleita ei ole säilytetty uusissa 1900-luvun käännöksissä.» (Mts. 495.) Vaikka toteamukset näyttävätkin saavan tukea Hakulisen ja Saaren siteeraamista neljästä näytteestä (nrot 16–19, mts. 495–496)¹, jäi minua askarruttamaan toisaalta se, että vuoden 1642 Raamatussa olisi »sangen usein» käytetty diskurssipartikkelia *nyt*, ja toisaalta se, ettei partikkelia ole »säilytetty» vuoden 1992 suomennoksessa. Hakulinen ja Saari eivät näin kirjoittaessaan tietenkään puutu niihin uusien käännösversioiden tapauksiin, joissa *nyt/nu*-partikkelia on käytetty ensi kertaa.² Tarkatessaan puhutun ja kirjoitetun kielimuodon suhdetta ja verratessaan ensimmäisen kokoraamatun eräitä kohtia nykyiseen käännösversioon he olivat kiinnittäneet huomiota siihen, että viimeisessä ruotsinnoksessa ja suomennoksessa ei ole partikkelia *nu/nyt*. Uusilla 1900-luvun käännöksillä he arvattavasti tarkoittavat juuri niitä viimeisiä, joista heidän näytteenäkin ovat (ruotsinnos 1981, suomennos 1992). Hiukan epäselväksi tosin jää, mitä tekstejä ja kuinka laajasti Hakulinen ja Saari ovat läpikäyneet. He mainitsevat UT:n kirjeet ja »vuoropuhelut», mutta luonnehtivat toisaalta artikkelinsa loppuosaa »kurkistuk-

¹ Hakulisen ja Saaren näytteiden kopiointivirheistä oikaisen tässä pari: näytteen 17 (2. Kor. 4:3) vuoden 1642 versio: – – *waan me ilmoitamme totuden / ja meitäm julkisest caickein ihmisten omatundo cohtan Jumalan edes osotamme*; näytteen 18 (Room. 9:15–16) vuoden 1541 versio: – – *Så ståår thet nu icke til någhors manz wilia eller lop.*

² Kiitän Osmo Ikolaa, raamatunkäännöskomitean pitkäaikaista jäsentä, joka on usein tähdentänyt sitä, ettei komitean voi sanoa säilyttäneen tai muuttaneen mitään, koska se käänsi alkuteksteistä.

seksi» raamatunkäännösten alueelle. Varhaisten käännösten he katsovat olleen »vielä lähellä puhekieltä, kun nykyiset tavoittelevat kirjoitettua kielimuotoa» (mts. 497). En oikein usko, että vuoden 1642 Raamattu olisi ollut erityisen lähellä puhekieltä, enkä sitäkään, että nykyinen suomennos olisi siinä määrin »tavoitellut kirjoitettua kielimuotoa», ettei senkin repliikeistä voisi vaivatta löytää *nyt*-partikkeleita.

Vuonna 1642 ilmestyneen Raamatun UT:ssa on kaikkiaan noin 250 *nyt*-sanon esiintymää, joista 190 raamatunjakeissa, muut esipuheissa, summaarioissa tai selitysteksteissä. Rajoitan tarkastelun jakeisiin, koska vain niillä on vertailupari uusimmissa raamatunkäännöksissä. UT:n nykyisen suomennosversion jakeissa *nyt*-esiintymiä on 357 (Toivanen ja Soinila 1992), siis paljon enemmän kuin vuoden 1642 UT:ssa.

Monet vuoden 1642 UT:n *nyt*-sanat tietenkin ovat temporaalisia adverbeja, vain osassa esiintymiä *nyt* on painoton partikkeli, vailla selvää aikaan liittyvää merkitystä. Joskus temporaalisuus on tulkinnanvaraista, varsinkin kielteisissä lauseissa ja kehoituksissa. Tarkastelen *nyt*-partikkelin esiintymiä seuraavassa järjestyksessä: kysymykset, kielteiset lauseet, kehotukset ja *jos*-lauseet.

Hakulisen ja Saaren näytteen 16 (Ap. t. 22:16) vanhimmat käännösversiot edustavat tapauksia, joissa partikkelia *nyt/nu* on käytetty kysymyslauseessa. Sekä suomennos että ruotsinnos säilyttävät partikkelin pitkään, 1900-luvulle. Näytteet: 1642: *Ja mitäs nyt wijwyttelet?* / 1938: *Ja nyt, mitä viivyttelet?* / 1541: *Och nu, hwadh töffuar tu?* / 1903: *Och nu, hvarför dröjer du?* / 1917: *Varför dröjer du då nu?* Vasta uusimmissa käännöksissä kysymyksen tilalla on kielteinen imperatiivi *Älä vitkastele.* / *Tveka inte!* Ruotsin *nu*-partikkelin poisjätto johtuneekin uudesta käännösratkaisusta.

Suomen kielteisen imperatiivin yhteyteen *nyt*-partikkeli olisi sopinut, vrt. (Matt. 3:15) 1992: *Älä nyt vastustele.* Juuri imperatiivien yhteydessä *nyt*-partikkelia käytetään varsin tiheään nykyisessä suomennoksessa. Palaan tähän jäljempänä.

Myös uusimman suomennoksen kysymyslauseessa esiintyy toisinaan *nyt*-partikkeli. Sitä saattaa edeltää *siis*, toinen diskurssipartikkeli, esim. (Ap. t. 15:10) 1642: *Mixi te siis nyt kiusatte Jumalata -- ?* / 1938: *Miksi te siis nyt kiusaatte Jumalaa -- ?* / 1992: *Miksi te siis nyt uhmaatte Jumalaa -- ?*

Kuten Hakulinen ja Saari huomauttavat (mts. 496), *nyt* on voinut 1900-luvun tekstissä vaihtua *siis*-partikkeliksi. Muutaman tällaisen kysymyslauseen löysinkin: (Room. 3:9) 1642: *MItästä me nyt siihen sanomma?* / 1938 ja 1992: *Miten siis on?* / (Room. 3:27) 1642: *CUSa siis nyt on kerscaus?* / 1938: *Missä siis on kerskaaminen?* / 1992: *Onko siis syytä kerskailuun?* / (Gal. 4:16) 1642: *Olengo minä siis nyt teidän wihollisexen tullut -- ?* / 1938 ja 1992: *Onko minusta siis tullut teidän vihamiehenne -- ?* Perimmäisenä syynä *nyt* ja *siis*-partikkelien vaihtumiseen lienee yleensä UT:n kreikkalainen alkuteksti (Hakulinen ja Saari, mts. 496).

Mainitsemistaan kielteisistä lausumista Hakulisella ja Saarella on näyte 18 (Room. 9:15–16). Vuoden 1642 Raamatun *nyt* on kielteisessä yhteydessä lähes aina temporaalinen; *ei nyt* usein 'ei vielä'. Vain pari partikkelitapausta löysin Hakulisen ja Saaren esittämän lisäksi: (Room. 8:12) 1642: *Nlin en me nyt ole, rackat weljet, welcapäät lihalle --* (vrt. 1992: *Meillä on siis velvollisuuksia, veljet, mutta ei itsekästä luontoamme kohtaan*).

Yleisintä *nyt*-partikkelin käyttö on kehoituksissa, lähes aina välittömästi imperatiivimuodon jäljessä. Tapauksia on melko paljon vuoden 1642 UT:ssa. Näytteitä:

(Mark. 15:30) *Wapahda nyt idzes, ja astu alas rististä* (vrt. 1992: *Pelasta nyt itsesi, tule alas ristiltä*) / (Luuk. 2:29) *LASke nyt HERra palwelias rauhaan menemän* / (Luuk. 21:36) *Nijn olcat nyt aina walpat, ja rucoilcat* (1992: *Pysykää siis alati valveilla ja rukoilkaa*) / (Joh. 2:8) *pangat nyt sisälle, ja wiekät edeskäywälle* (vrt. 1938: *Ammentakaa nyt ja wiekää edeskäyväille*; 1992: *Ottakaa nyt siitä ja wiekää pitojen valvojalle*) / (Ap. t. 4:29) *Ja HERra, cadzo nyt heidän uhcaustans* (1992: *Katso nyt, Herra, kuinka he meitä uhkailevat*) / (1. Piet. 2:1) *NIjn poisangat nyt caicki pahuus ja caicki petos* (1992: *Jättäkää siis kaikki pahuus ja vilppi*).

Imperatiivimuodon jälkeinen *nyt*-partikkeli on nykyisen raamatunsuomennoksen puhekielisissä yhteyksissä yleisempikin kuin vuoden 1642 Raamatun vastaavissa kohdissa. Näytteitä: (Matt. 22:9) *Menkää nyt teille ja toreille* (vrt. 1642: *Mengät sijs teiden haaroin*) / (Mark. 2:24) *Katso nyt! Miksi opetuslapsesi tekevät sellaista* – – (1642: *Cadzo, he tekewät sitä cuin* – –) / (Mark. 16:7) *Menkää nyt sanomaan hänen opetuslapsilleen* (1642: *mutta mengät ja sanocat* – –) / (Luuk. 12:19) *Lepää nyt, syö, juo ja nauti elämästä* (1642: *lewä, syö, juo, riemuidze*; 1938: *nauti lepoa, syö, juo ja iloitse*) / (Luuk. 22:64) *Profetoi nyt! Kuka sinua löi?* (1642: *Arwa, cuca se on joca sinua löi?*).

Uusin raamatunsuomennos tiedetään tyylliltään vaihtelevaksi (esim. Kalliokoski 1991: 228–233). Puhekielen piirteitä on lisätty osaan repliikkejä. Jotkut niistä ovat juuri sen vuoksi nyt toisenlaisia kuin 1938 käyttöön otetussa versiossa. Näytteitä: (Matt. 27:49 ja Mark. 15:36) 1992: *Katso-taanpa nyt, tuleeko Elia* – – (vrt. 1938: *Annas, katsokaamme, tuleeko Elias* – –) / (Luuk. 15:23) *Tuokaa syöttöwasikka ja teurastakaa se. Nyt syödään ja vietetään ilojuhlaa!* (1938: *noutakaa syötetty vasik-*

ka ja teurastakaa. Ja syökäämme ja pitäkäämme iloa) / (1. Kor. 14:12) *Kun te nyt kerran tavoittelette henkilahjoja, pyrkikää saamaan niitä runsain määrin* – – (1938: *Samoin tekin, koska te tavoittelette henkilahjoja, niin* – –) / (2. Kor. 11:17) *Puhun kuin järjetön, kun nyt kerran kerskailen.*

Hakulisen ja Saaren näytteet 17 ja 19 ovat kirjeistä (2. Kor. 4:3 ja 1. Kor. 10:31) ja edustavat niitä *jos*-lauseita, joissa vuoden 1642 Raamattu on käyttänyt *nyt*-partikkelia. Esiintymät osoittautuvat harvinaisiksi.

Jos-lauseita on vuoden 1642 Raamatun UT:ssa 674 (atk-tieto KKTK:n Biblia.txt-korpuksesta), mutta vain kahdeksassa *jos*-lauseessa on *nyt*-partikkeli. Se on yleensä heti virkkeenalkuisen konnektorin jäljessä. Näytteitä: (Room. 8:11) 1642: *Jos nyt sen Hengi, joca Jesuxen cuolluista ylösherätti, asu teisä* – – (vrt. 1938: *Jos nyt hänen henkensä* – – *asuu teissä*; 1992: *Jos siis teissä asuu Jumalan henki*) / (1. Kor. 10:31) 1642: *Jos te nyt syötte eli juotte, eli mitä te teette, nijn tehkät caicki Jumalan cunniaxi* (1938: *Söittepä siis tai joitte tai teittepä mitä hyvänsä, niin tehkää* – –; 1992: *Syöttepä siis tai juotte tai teittepä mitä tahansa, tehkää* – –) / (1. Tim. 5:16) 1642: *Jos nyt jollakin uscollisella miehellä eli waimolla leskejä on* – – (1938: *Jos jollakin uskovaisella naisella on leskiä* – –; 1992: *Jos jollakin uskovolta naisella on kodissaan leskiä* – –) / (Filem. 1:17) 1642: *Jos sinä sijs nyt minun weljenäs pidät, nijn ota händä wastan* – – (1938: *Jos siis pidät minua toverinasi, niin ota hänet luoksesi* – –; 1992: *Jos siis pidät minua kumppaninasi, ota hänet vastaan* – –).

Kuten näytteistä ilmenee, painotonta konnektorin jälkeistä *siis*-partikkelia käytetään nykyisessä suomennoksessa. Joskus tyylin puhekielistäjänä on *nyt*-partikkeli: (Mark. 12:26) *Ja kun nyt puhumme kuol-leiden herättämisestä* – – / (Joh. 4:45) *mutta*

kun hän nyt tuli Galileaan, galilealaiset ottivat hänet ystävällisesti vastaan / (Joh. 13:14) *Jos nyt minä, teidän herranne ja opettajanne, olen pessyt teidän jalkanne* – –. Viimeisissä näytteissä *nyt* on tullut 1930-luvun käännösversion *siis*-partikkelin tilalle.

Vanhimmassa kirjasuomessa konnektoreita usein seuraa painoton *nyt*-partikkeli, yleensä *siis* aikaan viittaamaton. Tämä on erityisesti Agricolan kielen piirre, mutta ei vuoden 1642 Raamatun. Agricola näyttää noudattaneen Lutherin ja ruotsintajien antamaa mallia. Kuten tiedetään, Luther lisäsi Uuden testamentin käännökseensä puhekielen piirteitä ja hänen mukaansa UT:n ensimmäiset ruotsintajat omaansa. Jos ruotsinnos tai suomennos olisi tehty ilman Lutherin puhekielisen saksannoksen vaikutusta, olisi käännöksestä tullut toisenlainen. Esimerkiksi Agricolan tiheään viljelemillä *nyt*-sanoilla on usein vastine hänen käyttämissään saksalaisissa ja ruotsalaisissa teksteissä. Kiintoisaa on, että Agricola on lisännyt toisinaan *nyt*-partikkelin sellaiseenkin lauseeseen, jonka saksalaisessa tai ruotsalaisessa versiossa ei *nu*-partikkeli esiintynyt.³ Agricolan kielessä esimerkiksi temporaalisen *koska nyt* -idiomin esiintymiä on suorastaan vilisemällä UT:n kertovassa alkuosassa. Painottoman *nyt*-partikkelin runsas käyttö todistaneen sen silloisenkin puhe-suomen piirteeksi; kirjallisen käytön tukena ja mallina olivat tietenkin saksan- ja ruotsinkieliset käännökset, mutta koska Agricola on lisännyt *nyt*-partikkeleita konnektorien jälkeen silloinkin, kun saksannoksessa tai ruotsinnoksessa ei *nu*-partikkeliä ollut, *nyt*-partikkelin käytön on täytynyt olla hänen kielikorvansa mukaista.

Hakulinen ja Saari vertailevat artikkelissaan *nu/nyt* -partikkelin esiintymiä Raamatun ensimmäisessä ja viimeisessä

ruotsinnoksessa resp. suomennoksessa. Käännösversioiden valinta on sinänsä luonteva: viimeisiä Raamattuja verrataan ensimmäisiin. Valinnasta aiheutuu kuitenkin sikäli epäsymmetriaa, että vanhin tarkasteluun otettu suomennos on toiselta ajalta (1642) kuin vanhin ruotsinnos (1541). Ajallisesti sopivampi pari ruotsinnokselle olisi Agricolan UT (1548). Tosin sen ruotsinkieliseksi pariaksi vielä paremmin sopisi UT:n ruotsinnoksen ensimmäinen painettu laitos, vuoden 1526 Thet Nyia Testamentit på Swensko. Kuten Agricolan UT:n suomi ei vielä ole samassa määrin yhtenäistettyä kieltä kuin vuoden 1642 Raamatun kieli, ei myöskään Olaus Petrin ja Laurentius Andreaen ruotsi ole sellaista raamatunruotsia kuin vuoden 1541 Kustaa Vaasan Biblian kieli.

Vertailtaessa ensimmäistä ruotsinkielistä UT:a (1526) Kustaa Vaasan Biblian (1541) osana ilmestyneeseen UT:iin on todettu, että niiden kielipohja on osittain erilainen. Vuoden 1526 ruotsinnokseen on Lutherin UT:n käännöksen (1522) lisäksi vaikuttanut Erasmus Rotterdamilaisen kreikkalais-latinalaisen UT:n latinalainen teksti. Kun vuoden 1526 käännöstä muokattiin uudelleen ruotsalaista kokoraamattua varten, sen kieliasua lähennettiin entistä enemmän Lutherin tekstiin (saksalainen kokoraamattu oli ilmestynyt 1534). (Lindqvist 1941: x, xv–xvj.)

Vuoden 1642 Raamatun kielelle — kuten yleensäkin kirjakielelle — on ominaista pyrkimys tiiviyyteen. Raamatun suomen yhdenmukaisuuteen tiedetään kiinnitetyn erityistä huomiota. UT:n teksteissä tämä ilmenee muun muassa siten, että Agricolan saksasta ja ruotsista kääntämiä tai itse lisäämiä, merkityksen kannalta turhia *nyt*-partikkeleita on järjestelmällisesti poistettu. Agricolan UT:n suomennosta

³ Kiitän Marja Itkonen-Kailaa luotettavista tiedoista ja avusta.

käytettiin tietenkin apuna ensimmäistä suomalaista kokoraamattua valmistettaessa. Vuoden 1642 UT:n *nyt*-esiintymät löytyvätkin miltei kaikki Agricolan vastaavista tekstinkohdista.

Agricolan kielen vaikutus ilmenee

myös seuraavasta taulukosta. Taulukoitujen esiintymien suuret määrät johtuvat siitä, että mukana ovat kaikki *nyt*-sanan esiintymät. Vain ne adverbipaukukset jätin pois, joissa *nyt*-sanaan liittyy kliittinen partikkeli (*-kö*, *-kin*, *-kään*).⁴

teksti	Agr.	B-1642	Agr → B-1642
UT1: jakeet	330	89	84
UT2: jakeet	259	101	96
UT: esipuheet	47	17	15
UT: selitykset	13	21	12
yht.	649	228	207

Taulukko. Agricolan UT:n ja v. 1642 Biblian UT:n yhteisten tekstien *nyt*-sanan esiintymämäärät. UT1 = UT:n alkuosa, UT2 = UT:n jälkiosa; Agr. = Agricolan UT; B-1642 = Biblian UT; Agr. → B-1642 = Agricolalta Biblian periytyneet esiintymät.

Agricolan UT:ssa on *nyt*-esiintymiä lähes kolme kertaa enemmän kuin Biblian UT:ssa. Tämä osoittaa, kuinka tehokasta 1600-luvun karsinta oli. Varsin johdonmukaisesti *nyt* poistettiin Raamatun UT:n *koska* ja *kuin* -konjektorin jäljestä, mutta usein muualtakin. Latinannoksesta ei konjektorin jälkeistä *nyt*-partikkelin vastinetta tapaa.⁵ Latinannoksen vaikutus voi ainakin osin olla syynä siihen, että vuoden 1642 Raamatun UT:sta on poistettu monet konjektorin jälkeiset *nyt*-partikkelit, vaikka teksti muuten on Agricolan suomennoksen mukainen. Biblian UT:n jäljellä olevista *nyt*-esiintymistä peräti 91 % on peräisin Agricolan tekstistä. Agricolasta riippumattomia *nyt*-sanoja Biblian UT:iin on tullut vähän. Mikään ei mielestäni todista, että

diskurssipartikkeli *nyt* olisi ollut vuoden 1642 raamatunsuomennoksessa yleinen. Nykyisen version aikaansaaneet käännöskomitean jäsenet taas ovat sitä suosineet, kun ovat puhekielistäneet repliikkejä ja monipuolistaneet suomenkielisen Raamatun tyyliä. ■

SILVA KIURU

Freesenkatu 5 A 10, 00100 Helsinki

Sähköposti: skiuru@helsinki.fi

AINESLÄHTEET

Agricola-korpus. Atk-tallenne. KKTK.
Biblia.txt -korpus. Atk-tallenne. KKTK.
KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.

⁴ Taulukossa ei ole niitä Agricolan *nyt*-sanan esiintymiä, jotka ovat sellaisissa UT:n osissa, joita ei Bibliassa ole lainkaan (1. esipuheen jälkiosa, 2. esipuhe ja evankelistojen elämäkerrat; *nyt*-esiintymiä yht. 31). Vuoden 1642 Biblian UT:ssa taas on tekstejä, joita ei ole Agricolan UT:ssa (summaariot ja Ilmestyskirjan esipuhe; *nyt*-esiintymiä yht. 16).

⁵ Kiitän tiedosta Marja Itkonen-Kailaa.

- Mikael Agricolan Teokset II. Faksimilepainos. WSOY, Porvoo 1931.
- 1541 = Biblia, Thet är, All then Helgha Scriff, på Swensko. Tryckt j Vpsala 1541. (Gustav Vasas Bibel. Faksimileupplaga. John Kroon, Malmö 1935–1937.)
- 1642 = Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi. Stockholmis, Anno 1642. (Näköispainos. Porvoo 1971.)
- 1903 = Bibeln eller den heliga skrift. Gamla och nya testamentets kanoniska böcker. I öfverensstämmelse med bibelkommissions normalupplagor. Stockholm 1911.
- 1917 = Bibeln eller den heliga skrift. Gamla och nya testamentet. De kanoniska böckerna. Översättningen gillad och stadfäst av konungen år 1917. Stockholm 1919.
- 1938 = Uusi testamentti. XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 lopullisesti hyväksymä suomennos. Suomen Piiphiaseura, Turku–Helsinki 1961.
- 1992 = Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Kirjapaja, Pieksämäki 1992.

MUUT LÄHTEET

- HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1995: Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. – Virittäjä 99 s. 481–500.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1991: Tekstilingvistiisiä ja tyylillisiä havaintoja Uuden testamentin suomennosehdotuksen kieliasusta. – Virittäjä 95 s. 228–233.
- KIURU, SILVA 1993: Agricolan Uusi testamentti ja ensimmäiset Raamattumme. – Virittäjä 97 s. 51–68.
- LINDQVIST, NATAN 1941: Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526. Uppsala.
- TOIVANEN, AARNE – SOINILA, SAULI 1992: Raamatun Uusi Hakusanakirja, 2. osa. Uusi testamentti. WSOY, Porvoo.

ZEME – HÄME – SAAME – SUOMI

Jo H. G. Porthan arveli (Porthan 1786–89: 123–4), että sanat *suomi* ja *saame* ovat samaa juurta. Hän arveli myös, että nämä molemmat ovat samaa juurta kuin mm. venäjän *zemljá*, lätin *zeme* ja puolan *ziemia*. Tosin Porthan ei vielä pystynyt todistamaan *suomen* ja *saamen* samalähtöisyyttä, eikä hän myöskään tiennyt, kumpaan suuntaan sanat olivat lainautuneet vai olivatko ne molemmat ehkä peräisin jostakin kolmanesta kielestä.

Puolisentoista sataa vuotta sitten A. J. Sjögren pystyi jo alustavasti yhdistämään sanat *häme* ja *saame*. Sata vuotta sitten

Genetz pystyi todistamaan, että nämä kaksi sanaa ovat toistensa täydellisiä äänteellisiä vastineita: molemmat perustuvat varhaiskantasuomen muotoon *xiimä*.

Kolmikön Porthan-Sjögren-Genetz ansiosta olivat siis palapelin *zeme/zemljá – häme – saame – suomi* kaikki palikat jo käytössä viime vuosisadan lopulla. Pahin puute oli se, että *suomen* ja *saamen* samalähtöisyyttä ei pystytty todistamaan; sanojen yhteen kuulumisen oli oikeastaan vain Porthanin »selvänäköisyyden» varassa. Asian teki vaikeaksi se, että *suomen* ja *saamen* alkukonsonantti oli odotuksenvastai-